

Arhe XII, 24/2015
UDK 1 Banica S.
1:616-07
Originalni naučni rad
Original Scientific Article

DRAGAN PROLE¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

POMIRENJE NAUKE I ŽIVOTA

FILOZOFSKA PROPEDEUTIKA I MEĐURATNI PROSVETNI PROGRAM

IZ RUKOPISNE ZAOSTAVŠTINE SVETISLAVA BANICE²

Sažetak: Članak istražuje rukopise Svetislava Banice i na osnovu njih reflektuje nastavničke projekte unapređenja prosvetne politike Kraljevine Jugoslavije. Uvid u njihovu složenost ukazuje da je međuratni rad na poboljšanju pedagoškog i prosvetnog statusa nastave filozofske propedeutike u gimnazijskim okvirima obuhvatao daleko šire okvire i interese nego što je slučaj u prvim decenijama dvadeset i prvog veka. S jedne strane, on se ticao potrebe za ispitivanjem moralnih i psiholoških posebnosti tadašnje omladine, dok se s druge odnosio na sistematsko osnaživanje institucionalne infrastrukture ukupnog kulturnog razvoja. Za razliku od savremene malodušnosti, međuratni nastavnici filozofije sagledavali su gimnazijsku nastavu kao jedan od motora budućeg razvoja, koji će obezbediti Slovenskim narodima daleko značajnije mesto na kulturnoj mapi Evrope. Imajući to u vidu, autor zaključuje da umetnost vaspitanja za buduće društvo, o kojoj su oni govorili s toliko osećaja i razumevanja, ostaje i danas presudni izazov za svakog nastavnika filozofije.

Cljučne reči: prosvetna politika, kultura, Svetislav Banica, rukopisi

NOVO VREME I NOVA KULTURA

Posleratne gimnazijske nastavnike filozofske propedeutike ujedinjavalo je uverenje da se nalaze u vremenu tranzicije, u periodu mučnog i tegobnog

---

1 E-mail adresa autora: proledragan@ff.uns.ac.rs

2 Tekst predstavlja rezultat istraživanja na projektu „Tradicija nastave filozofije u srpskim gimnazijama Vojvodine u međuratnom periodu“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (ev. br. 179007).

oporavka od katastrofe Velikog rata. Slutnja da „novo vreme” tek predstoji podgrevala je nade u bolju budućnost. Ohrabreni tada aktuelnim proročanstvima o „propasti Zapada”, naši nastavnici su bili uvereni da su Sloveni u stanju da čovečanstvu podare nove oblike humanosti i da povedu evropsku civilizaciju u pravcu koji više neće biti karakterističan po materijalizmu, pohlepi i nemoralu. U vreme kada su se sve više oglašavale zlokobne dijagnoze o gašenju nezaobilaznog kanona građanske obrazovanosti i o okončavanju prepoznatljivih oblića evropske kulture, među našim nastavnicima su se, više nego drugde, javljale optimistične vizije, pune očekivanja od vremena koje dolazi. Dok je „doba masa” početkom dvadesetog veka iz osnova dovelo u pitanje nekada neupitnu tradiciju evropskog obrazovanja, čiji sastavni deo su bile i gimnazije, vera naših nastavnika u njihovu kulturno-prosvetnu misiju je bila snažnija nego ikada. Period podvrgavanja gimnazijskog obrazovanja opsežnim reformama, čiji ishod će biti zaslužan za gubljenje nekadašnjeg institucionalnog ugleda i drastično umanjenje društvenog prestiža svršenih gimnazijalaca,³ kod nas će biti praćen tonovima sasvim drugačije boje i sazvučja.

Premda su se pozitivne procene gimnazijskih nastavnika snažno sudarale sa mnogovrsnim teškoćama u realnosti, nema sumnje da je stvaranje nove, jedinstvene države Južnih Slovena kumovalo osećanju ponosa i to ne samo zbog izvojevanе političke samostalnosti, nego i usled daleko većeg državnog značaja u evropskim razmerama. Krvlju plaćenju slobodi i beskrajno važnom samopouzdanju, stečenom nakon emancipacije od vekovne tuđinske vlasti treba da zahvalimo ovu neobičnu i neočekivanu razliku, prema kojoj se atmosfera među nastavnicima u ratom razorenoj i ekonomski opustošenoj državi ispostavljala kao bolja i vedrija od one kojom su mogle da se podiče znatno razvijenije zemlje.

Jednostavno rečeno, osvešćenje u dolazak novog kod naših gimnazijskih poslenika je nedvosmisleno označavalo i dolazak boljeg. Međutim, u međuratnom periodu „bolje“ nije značilo tek unapređenje materijalnog položaja, već i zadobijanje povoljnije pozicije u znatno širim, evropskim prosvetnim okvirima. U svojim najsmelijim prognozama, pojedina očekivanja su odlučno insistirala na predstojećoj civilizacijskoj obnovi čiji ključni nosioci će biti upravo Južni Sloveni. Pri tom su jedni maštali o zameni uloga, što bi značilo da Zapadna Evropa svoje buduće uzore pronalazi prevashodno među slovenskim utemeljivačima buduće kulture, dok su trezveniji među nastavnicima bili sasvim zadovoljni u slučaju da buduće kulturne i umetničke obrasce slo-

---

3 Manfred Fuhrmann, *Der europäische Bildungskanon des bürgerlichen Zeitalters*, Insel, Frankfurt am/M./Leipzig 32000, str. 9-10.

venski narodi pronadu u vlastitim redovima, ne osvrćući se pri tom u pravcu Zapada. Ni jedni ni drugi nisu sumnjali da će nove vrednosti na evropskoj kulturnoj sceni biti vezane za slovensku „osnovnu misao“, za narodnosnu mudrost i moralnost, koji će zahvaljujući savremenim naporima usmerenim ka njihovoj jasnijoj artikulaciji i potpunijem izražavanju u aktuelnim uslovima doći do svoje celovite samosvesti. Iz te perspektive Svetislav Banica je, s jedne strane, u evropskim prilikama uočavao izvore nestabilnosti i neprekidnih društvenih potresa dok se, s druge strane, pozadina ovdašnjih prilika dovodila u vezu sa naglašeno pozitivnim, obećavajućim *mogućnostima* stvaralačke obnove i kreiranjem unapređenog, samosvojnijeg kulturnog miljea. Uprkos nepovoljnom ambijentu na širem, evropskom planu, naši gimnazijski nastavnici su bili uvereni u institucionalno unapređivanje kako prosvetnih prilika, tako i ukupnog kulturnog života. Štaviše, iz današnje perspektive gotovo nestvarno deluje panslovenski entuzijazam, prema kojem bi bilo dovoljno da *samo jedan* od slovenskih naroda načini značajan iskorak, pa da ga u tome prate *svi ostali*: „Odlika današnjeg stanja u Evropi je nestašica jakih idejnih i moralnih struja, jer je sve u pokretu, u kolebanju, u međusobnom sukobu i previranju. Jedna jaka, slovenska struja u kulturnom životu dala bi svima Slovenima zamaha, zanosa i snage za stvaranje novih vrednosti ... Ako je do danas politika stranih, tuđih država smetala kulturnom razvoju Slovena, danas tih neprijateljskih političkih sistema više nema. Danas Sloveni imaju sami da rešavaju o svojoj daljoj sudbini”.⁴

RAZMRVLJENOST INTELEKTUALNE SCENE

Nestašicu jakih moralnih ideja vreme je nadoknadilo obilnom ideološkom ponudom. Premda su mnogi verovali da posle ratne katastrofe sledi dugotrajan period miroljubivih odnosa, saradnje i solidarnosti među narodima, institucionalni kapaciteti novoformirane Lige naroda ipak nisu bili dovoljno snažni da ispune velika očekivanja. Slom imperijalno nastrojenih monarhija ipak nije označio i kraj političkih tvorevina koje su neprijateljski raspoložene prema Slovenima. Veliki panslovenski elan, koji možemo da razumemo tek ukoliko se osvrnemo na vekove proživljene pod tuđim zastavama, nije imao za rezultat odgovarajući stepen međudržavnog organizovanja, zbog čega će se ubrzo suočiti s novim pretnjama i teritorijalnim pretenzijama, ovaj put ne samo sa evropskog Zapada, nego i sa slovenskog Istoka.

4 Svetislav Banica, „O potrebi slovenske orijentacije”, u: *Izveštaj Državne muške gimnazije u Novom Sadu za školsku 1925-1926*, Novi Sad 1926, str. 47.

Nema sumnje da je i kod pobeđenih i kod pobedilaca nakon Velikog rata uspostavljena je saglasnost oko nesamerljivih ideoloških posledica koje je za sobom ostavio sukob svetskih razmera. Nakon 1918. usledio je zamah demokratizacije bivših monarhija, a bezbrojne ekonomske nedaće uvek su iznova podsticale žestoke ideološke podele između levog i desnog političkog spektra. One se nisu zaoštravale postepeno, niti tempom koji se mogao predvideti i kontrolisati, nego su odmah nakon rata buknule do tada nepoznatom silinom. Formiranje prve komunističke države SSSR i prve fašističke tvorevine u vidu Musolinijeve Italije predstavljalo je okidač političke radikalizacije koja nije mogla da odvede nigde drugde, nego jedino novim sukobima i krizama.

Poreklo posleratnih komešanja Svetislav Banica je, poput Milana Ševića, lucidno prepoznao na socijalnoj, tj. ekonomskoj adresi. Među novinskim člancima koji je potonji godinama sakupljao nalazi se i članak povodom beogradskog gostovanja „apostola zadržugarstva” Vana Fomiča Totomjanca, u kojem je Šević podvukao sledeće redove: „uzrok krize je nejednakost raspodele dobara ... Jedna nova profesija se čak formirala – ljudi koji žive od politike i kojih je sve više”.⁵ Imamo li u vidu rukopisnu zaostavštinu, Banica bi tome mogao da doda da su izostanak volje i umešnosti za rešavanje socijalnih pitanja profesionalni političari nastojali da nadoknade posredstvom obnavljanja nacionalnih narativa.

Umesto da ostvaruje participativne principe heterogenih, demokratski artikulisanih interesa, politički život je time poprimio tendencije neprekidnog skretanja fokusa. Dakako, smisao neprekidnog komešanja se sastojao u skretanju pažnje s ekonomskih i socijalnih, na populistički interpretirane nacionalne teme. U Baničinom razumevanju inostranih političkih prilika posebno je zanimljiv komentar da evociranje slavne prošlosti najčešće nema nikakve veze s negovanjem kolektivnog sećanja na žrtve Velikog rata. Naprotiv, ono za rezultat ima nešto suprotno tome: olako prenebregavanje gorkih istorijskih iskustava i svojevrsni „zaborav” miliona života izgubljenih u njima. Rečju, opšte rasprostranjeni populizam i ispraznu demagogiju Banica je izvanredno rano prepoznao kao pripremu novih sukoba: „Umesto sređivanja društvenih pitanja na širim socialnim bazama u smeru pravične, humane i dalekosežne evolucije, velike narode oduzima opet slepo, bezobzirno, bezumno, sebično nacionalno osećanje, čiji su tipični predstavnici Mussolini i još više Hitler ... Usled tog pritiska, u svima prelazi vlast u ‘jake ruke’. Zaneseni narodi, umesto da izgrađuju novu budućnost, vaskrsavaju fantome prošlosti. Zaboravlja-

---

5 „Uzroci svetske krize i borba protiv nje”, *Politika* 6. X 1932.

ju se teška istorijska iskustva, žrtve i stradanja u prošlosti”.⁶ Rečju, svečani, dramatični vokabular pregniran velikim rečima, Banica je raskrinkao kao uvod u još produbljeniju socijalnu krizu, iz koje izlaz može biti samo jedan: novi ratni sukob i nova, masovna stradanja. Baničin politički program ujedno je po svom karakteru i apel za hitan obrazovni i kulturni iskorak: fragilne demokratije i neprestana politička nestabilnost mogle su biti prevaziđene tek znatno razuđenijom i obuhvatnijom, odgovorno i sistematično provodenom socijalnom i prosvetnom akcijom, a ne javno insceniranom simulacijom veličanstvene snage i veličine.

Iz perspektive naših gimnazijskih profesora, „jake ruke” nisu predstavljale ništa obećavajuće. One nisu nagoveštavale veću disciplinu i uređeniji stepen funkcioniranja državnog aparata, već su pre svega označavale nestalnost i samovoljnu zloupotrebu institucija. O tome se u Baničinoj prepisci nalaze redovi koji su napisani s приметnom nelagodnom, nervozno, kao da njihov pisac jedva čeka da iskaže svoje mišljenje i da pređe na drugu temu: „u našem društvu je sve labilno. Danas ne znaš kakve će promene u bilo kakvom pitanju preko noći nastupiti ... To sve svedoči kako su naše državne i društvene ustanove u večno pokretnom stadijumu – one se prilagođuju prema ljudskim ćefovima, interesima i potrebama”.⁷ Na navalu političkih pritisaka naši nastavnici su odgovorili očekivanim, ali teško ostvarivim zahtevom za maksimalnom autonomijom srednjoškolskih obrazovnih ustanova. Ipak, čitanje gimnazijskih glasila lako može da zavede, jer kod čitalaca budi utisak ćvrstog međusobnog jedinstva, kolegijalne solidarnosti i saglasnosti, ono podleže sugestiji prividne harmonije tamo gde nje zapravo nije bilo. Naime, nagoveštaji jednodušnosti i sloge kod naših nastavnika su bili prepoznatljivi jedino u stručnim ćasopisima, ćiji su pisci i ćitaoci poticali iz istog profesionalnog okrućenja.

Osmotrimo li pak beleške koje nisu pisane za druge kolege, nego su intimno poveravane najblićima, i te kako ćemo se susretati sa sasvim drugaćijim konstatacijama, koje otvoreno govore o neslozi, suparništva, međusobnom nevaćavanju i ignorisanju. Nije nevaćno da su se razlozi tih pojava po pravilu dovoćili u vezu sa ideoloćkim i politićkim razmiricama. Već u predratnom pismu Trivi Militar, Banica se ćali na nedostajuću saglasnost u misli i delu, na razmrvljene plodove stihijskog i neorganizovanog intelektualnog rada ćiji ućinak naposletku nućno biva drastićno umanjn: „Ovde kod nas nema slobode, ne misli se, ne oseća se. Naša inteligencija je, većinom, ćudna

6 Svetislav Banica, *Uznemirena Evropa*, Jugoslovenski dnevnik, Subotica 1933, str. 17.

7 Pismo supruzi Ljubici Banici od 26. oktobra 1920. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45369

životinja: sve na svoju stranu vuče”.⁸ Nakon gotovo dve decenije ovu neproaktivnu samovolju i provincijalnu nezainteresovanost za učinke drugih, Banica dovodi u vezu sa zavisnošću intelektualaca od političkih partija. Njeno poreklo proističe iz činjenice da su nastavnici državni nameštenici, zbog čega su prečesto izloženi volji čelnika vladajuće političke elite: „intelektualac je ... kao i činovnik, zavisio od partija i svih mogućih, većih i manjih, partijskih ‘sila’”.⁹

Psihološka pozadina nedostajućeg jedinstva u ostvarivanju ciljeva od opšteg interesa ustanovljena je u neobično snažnom kompleksu niže vrednosti, koji takođe ima i političku pozadinu, jer predstavlja posledicu vekovne nesamostalnosti. Verzija tog kompleksa koja se ustalila na našim prostorima posebna je po tome, što pojedinac ne uočava protivrečnost između izvanrednog mišljenja o sebi i naglašeno nepovoljnog mišljenja o kolegama, domaćim prilikama u stručnom životu i radu, institucijama, državi... Naravno, projekтовana samoizvršnost je uvek iznova prinuđena da prizna jalovost i ispraznost svoga rada, budući da se on odvija u sredini kojoj je unapred odreknuta vrednost i značaj. Naduvani mehur vlastitih kvaliteta nužno puca i nestaje, on praktično sam sebe ukida i obesmišljava tako što uskraćuje priznanje svemu oko sebe.

Banica u tom smislu napominje svojevrsnu karakternu rasepljenost ovdašnjih intelektualaca, jer s jedne strane osećaju prezir prema kolegama, a s druge se svrstavaju u evropski kulturni milje. Naprosto nije moguće pomiriti samoljubiv stav prema sebi i prezir prema drugima, a da se pri tom ostane veran temeljnim evropskim vrednostima: „Eto, na sebi sam iskusio ono što sam teorijski zapažao, godinama, u našem društvu, o javnom životu. Sve je to bedno i primitivno i nepravedno. A ovamo su neki naši ljudi uobraženi. Te me najviše užasava: nigde na svetu toliko rđavo ne misle o čoveku, kao kod nas – a ipak, prema Evropi se zauzima stav ‘kulturnog’ naroda”.¹⁰ Budući da priznanje spada u konstitutivne momente savremene društvene interakcije, u profesionalnim krugovima u kojima ona izostane saradnja biva svedena na minimum, a zajedničko postignuće ostaje simbolično. Banica je dobro znao da priznanje drugoga kao jednakog i ravnopravnog predstavlja moderni ekvivalent ideje dostojanstva, očišćene od svih staleških razlika.¹¹ Sledstve-

8 Pismo Trivi Militararu od 03. novembra 1911. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 44064

9 „Za mogućnost kulturnog rada”, u: *Niške novine*, 37/1930, str. 1.

10 Pismo supruzi Ljubici Banici od 15. marta 1931. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45593

11 Jürgen Habermas, „Kulturelle Gleichbehandlung – und die Grenzen des postmodernen Liberalismus”, u: *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, Berlin 2003/51, str. 368.

no tome, sredina u kojoj priznanje izostane ne može da se podiči osećajem vlastite vrednosti i dostojanstva, čime zapravo pada ispod onoga što se tada podrazumevalo pod statusom „kulturnog” naroda. U takvim okolnostima jednodušnost i jedinstveno stavljanje u pogon postojećih intelektualnih kapaciteta neminovno ostaje tek stvar lepih želja čije ostvarenje se prepušta neodređenoj budućnosti.

Odsustvo orijentacije, sterilnost naučne i umetničke produkcije i izostanak autentične elite, te zadovoljavajuće obrazovanog građanstva kod Banice su uvek iznova isticani kao osnovne prepreke ubrzanijem kulturnom napretku. Mnoštvo predloga mogao je da čuje na sve strane, ali mu je daleko teže bilo da uoči doslednu i upornu borbu za njihovo ostvarivanje. Pod sličnim utiskom Banica beleži dijagnozu umišljenog, latentno buntovnički raspoloženog samopouzdanja, koje teško može da postane uzdanica samoostvarenja u savremenim okolnostima: „Ima u našoj savremenosti nečeg fatalno i drsko nemarnog – što se ne obazire ni na čije savete i uputstva, ma kako sve to dobro i korisno bilo”.¹² Iz te perspektive postaje dodatno zanimljiv Baničin komentar nakon lektire Žorža Diamela, tj. njegovog putopisa po Rusiji. Banica ističe „tačne reči” francuskog pisca, od kojih bi i Južni Sloveni trebali mnogo toga da nauče. Pri tom se u svom tekstu putopisac prevashodno osvrće na osobenosti slovenskog mentaliteta. Bajkoviti epiteti ispevani oko topline delikatne „ruske duše” svode se na nesvakidašnji raskorak između reči i dela, na spremnost na beskrajno kovanje ambicioznih planova praćeno prećutnim, samorazumljivim uverenjem da se oni nikada neće ostvariti. Praktički svet slovenske svakidašnje realnosti o kojem govori Diamel postoji samo kao sanjarenje i kao maštanje, a ne kao delo i čin: „Ta sporost, ta neizvesnost, taj fatalizam, ta potreba da se odbace za što kasnije stvari koje bi trebalo izvršiti bez odlaganja, ta sklonost cenjkanju, ta groznica sanjarenja, ta strast u pravljenju planova o kojima se dobro zna da neće biti ostvareni i da se neće pokrenuti ni mali prst za njihovo ostvarenje, ta nesposobnost da se rasporedi vreme sa tačnom ekonomijom...”.¹³

---

12 Svetislav Banica, „Problem srednje škole”, u: *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1928/317, str. 20.

13 Svetislav Banica, „Žorž Diamel o Rusima”, Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. M 337

ALTERNATIVA: IDEOLOGIJA KULTURNOG NAPRETKA

Baničina dijagnoza međuratnog vremena začuđujuće je podudarna kada je reč o evropskim i domaćim prilikama. Opšti utisak koji poput crvene niti povezuje objavljene članke, prepisku i nedovršene beleške glasi da politička arena otelovljuje simuliranu demokratiju, te da time predstavlja agens devastiranja, a ne građenja zajednice. Buđenje nacionalnih osećanja nakon oslobođenja od tuđinske vlasti on je takođe povezao s mehanizmom negovanja snažnog resentimana prema nekadašnjim vlastima. Zahvaljujući njemu, gorka iskustva nekadašnjeg poretka i nakon nestanka velikih imperija su se mogla po potrebi iskoristiti kao resurs za okupljanja i integraciju. Nemoć profesionalnih političara u realnom svetu na taj način je u izmaštanom svetu sećanja pronašla moćno sredstvo kompenzacije.

Baničine refleksije nakon oktobarske posete Nikole Pašića Novom Sadu 1920. i prigodne svečanosti radikalne stranke donose izuzetno zrele uvide o odnosima između političkog i kulturnog života. Stepenn razvijenosti neke zemlje on je uočio u meri u kojoj je ekonomska i kulturna sfera autonomna u odnosu na političku. Naime, nerazvijeni politički život sav je stopljen s nacionalnim narativima, dok usmerenost na rešavanje realnih, gorućih problema nužno ide ruku pod ruku sa samostalnim sazrevanjem i ostvarivanjem ekonomskih interesa. Tamo gde ekonomija funkcioniše prateći vlastite zakonitosti, nezavisno od političkog intervencionizma i protekcionizma, uveren je Banica, otvara se novi prostor i za samostalniji rad na polju kulture: „Po prirodnom zakonu, po izvršenom činu, nestaje onog što više nije potrebno. U nas, dakle, ima da nastupi doba političkog realizma. To je nov svet čiji se predstavnici polako javljaju ... u ovom krugu ja sam u stanju da tačno proučim, osetim i shvatim ovaj stari svet s njegovim dobrim i lepim, ali i sa njegovim štetnim stranama ... Te zdravice, taj stav, taj sonorani i patetičan glas, te evokacije prošlosti, Cara Dušana i Kosova, sa tim ličnostima, sve će to brzo nestati”.¹⁴ Sukob novog i starog kod Banice je skoncentrisan na neminovni rastanak s nacionalnim snovima koji su obavili svoju integrativnu funkciju i potpomogli političko ujedinjenje, ali bi svoje mesto trebalo da ustupe autonomnom razvoju ekonomije i kulture, neopterećene političkom mitologijom.

---

14 Pismo supruzi Ljubici Banici od 15. oktobra 1920. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45368

ZAPADNA ZEBNJA I JUŽNOSLOVENSKI ENTUZIJAZAM

Uprkos nelagodi čije poreklo je bilo najtešnje stopljeno sa sveću o te-gobnim i gotovo beznadežnim političkim prilikama, pogled naših nastavnika usmeren ka kulturi i ka obrazovanju bio je ispunjen nadom, optimizmom i velikim očekivanjima. Budućnost obrazovnih institucija u Jugoslaviji nije dovođena u vezu s presudnim ugođajem vremena koji je bio u znaku deka-dencije, nego je išla ruku pod ruku sa samouverenim osećanjem neodložnog, nezaustavljivog napretka na svim životnim poljima. Nasuprot Ničeovom napisu iz 1872, koji grmi protiv aktuelne obrazovne „mašine“, odričući pri tom gimnaziji konstitutivnu ulogu u oblikovanju kulturnog života, kod nas je dominirala vera u njene nezamenljive formativne moralne i društvene moći. Štaviše, status i društvena rezonantnost gimnazije su prema našim nastav-nicima odlučivali o pitanju kulturnog života ili smrti. Zbog toga je vladalo uverenje da upravo od ishoda reforme srednjih škola i gimnazija zavisi da li će južnoslovenski narodi izboriti status „kulturnih naroda“, ili će im taj status biti i dalje uskraćen.

Niče protestuje protiv pojave *Verschulung*, tj. sve većeg nalikovanja univerzitetske nastave gimnazijskoj, na osnovu čega konstatuje da se ni u bu-dućnosti ne može očekivati ništa drugo do nezaustavljiva korupcija visokog školstva. Virus srednjoškolskog porekla po njemu će se u potpunosti preneti i na univerzitet: „Čak ni univerzitet ne može pretendovati na titulu pokre-tačkog središta, budući da je u sadašnjem stanju on barem u jednom svom suštinskom vidu samo nastavak gimnazijskih težnji“.¹⁵ I pored Ničeovih upozoravajućih, sumornih dijagnoza koje su se, nasuprot standardima građan-skog sveta, drznule da u gimnazijama više ne vide potporni stub u kulturnoj izgradnji pojedinca, već instancu korupcije, banalizacije i uprosečavanja, kod srpskih nastavnika je pojam solidnog gimnazijskog obrazovanja nakon pola veka ujedno važio i kao garant i kao nosilac uspeha na kulturnom, ekonom-skom i političkom polju. Ilustracije radi, izdvojićemo reči direktora Karlo-vačke gimnazije s najdužim mandatom u njenoj istoriji. Tokom Profesorskog kongresa, održanog u Novom Sadu septembra 1926. Radivoj Vrhovac je podvukao neraskidivu povezanost između budućnosti novostvorene države i ishoda gimnazijske obrazovne misije: „Sve ove nedaće koje smo proživeli i koje proživljujemo dolaze samo od slabe prosvećenosti, slabe kulture i slabih karaktera. Gimnazija je škola za obrazovanje karaktera koji upravljaju i koji

15 Fridrih Niče, *O budućnosti naših obrazovnih ustanova*, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad 1997, prev. D. Janić, str. 36.

će upravljati sudbinom naše lepe domovine ... ovaj naš kongres nije ništa drugo do borba za napredak i kulturu...“.¹⁶

Da bismo sebi razjasnili poreklo i prirodu ovog entuzijazma, koji toliko nedostaje sumornom duhu savremene tranzicije dovoljno je da podsetimo da dijagnoze „poboljšanja“ materijalne situacije početkom tridesetih godina beleže da se plata srednjoškolskih nastavnika približava polovini prihoda koje su oni ostvarivali u vremenima pre Prvog svetskog rata.¹⁷ Jugoslovenske integracije su prepolovile nekadašnju prosvetarsku platu, dok su tokom devedesetih godina dvadesetog veka, tokom dezintegracije nekadašnjih jugoslovenskih republika, finansijski ishodi po srpske nastavnike bili daleko gori. Trend dolaska do polovine nekadašnje plate je u oba slučaja bio približan što, preciznije rečeno, znači da je na toj polovini otprilike bio i zaustavljen.

I pored navedenih podudarnosti, dvadesete i tridesete godine prošlog veka ipak nisu bile ispunjene neprekidnim obnavljanjima nastavničkih protesta i štrajkovima zbog malih plata. Naprotiv. Uprkos drastičnom padu životnog standarda nastavnika, mnogi nastavnici filozofije su posle Velikog rata sa dotad neviđenim prilježnošću prionuli na kreiranje unapređenog prosvetnog programa i na kulturnu izgradnju nacije. Pri tom se za njihove doprinose može reći sve drugo, samo ne da su se isključivo vezivali za ispitivanja mogućnosti unapređenja nastave filozofije. Gimnazijski nastavnici filozofije naprosto nisu zastajali kod opšteraspostranjene, ali usled nezavidnog položaja filozofije razumljive i opravdane strategije javnih nastupa usmerenih taktikom *pro domo sua*. Primera radi, Dragomir Ikonić je u duhu odbrane dostojanstva filozofske propedeutike protestovao protiv njenog sistemskog unižavanja, tvrdeći da prema svome značaju za sazrevanje omladine ona daleko ispred verske nastave kojoj se, ipak, od strane nadležnih pridaje veća pažnja: „Filozofska propedeutika zauzima poslednje mesto u nastavnom programu. Dok se program iz veronauke, čije se mesto u srednjoj školi uvek može osporiti, proteže na nekoliko strana, dotle filozofska propedeutika dobiva jedva jednu stranu ... Njena sudbina zavisi od lične inicijative, ukusa i individualnih raspoloženja ... Koliko nastavnika toliko i gledišta o tome“.¹⁸

Isto se tako nisu zadovoljavali ni neprekidnim apelovanjem u prilog uvođenja novih nastavnih predmeta poput etike i estetike. Rečju, međuratni

---

16 Navedeno prema: M. Petrović, „Profesorski kongres u Novom Sadu“, u: *Politika*, Beograd 27. 09. 1926, str. 3.

17 O ovom „povratku“ na polovinu nekadašnjeg prihoda Svetislav Banica piše u svom programski intoniranom pamfletu koji je objavljen na prvoj stranici *Niških novina* „Za mogućnost kulturnog rada“, u: *Niške novine*, 37/1930, str. 1.

18 Dragomir Ikonić, „U prilog reforme srednjoškolske nastave“, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd 1921/1-2, str. 16.

rad na unapređenju pedagoškog i prosvetnog statusa nastave filozofske propeutike u gimnazijskim okvirima je obuhvatao daleko šire okvire i interese nego što je slučaj u prvim decenijama dvadeset i prvog veka. Svest o vanrednoj pedagoškoj odgovornosti u novoj zemlji i u novom vremenu podstakla je nastavnike na znatno opsežniji angažman. S jedne strane, on se ticao potrebe za ispitivanjem moralnih i psiholoških posebnosti tadašnje omladine, dok se s druge odnosio na sistematsko osnaživanje institucionalne infrastrukture ukupnog kulturnog razvoja. Nastavnicima je iznad svega postalo jasno da ostvarivanje obrazovnih i vaspitnih ciljeva gimnazijske nastave podrazumeva znatno bolji stepen upoznatosti sa interesima, vrednostima i težnjama tadašnje omladine, kao i da pretpostavke unapređenja kulturnog života počivaju na osmišljenom i brižljivo sprovedenom institucionalnom razvoju. Fokus kulturno-prosvetne brige ni u slučaju Svetislava Banice nije bio ograničen samo na školu, nego se s gotovo jednakom pažnjom usmeravao i ka praćenju raznovrsnih segmenata kulturnog rada kako u zemlji tako i u inostranstvu: „U *Letopisu* je uređivao rubriku *Beleške i prikazi* i tokom saradnje koja je trajala od 1913. do 1932. godine objavio je oko osamdeset priloga o radu kulturnih institucija kod nas i u svetu, školstvu, problemima dnevne štampe, adolescentskog doba, prikazivao je knjige i dela značajnih savremenih i domaćih autora povodom aktuelnih događaja ili godišnjica”.¹⁹ Pored svega toga, zapažena su njegova dugogodišnja nastojanja ka profilisanju znatno raznovrsnijeg i bogatijeg bibliotečkog i pozorišnog života, ka ambicioznijem uređivanju i distribuciji „provincijalne” štampe,²⁰ te ka strateški ujedinjenom izdavaštvu koje bi podrazumevalo drastično intenziviranje međusobne razmene na celokupnom jugoslovenskom prostoru.

SUČELJAVANJE S „RASTRESENOŠĆU” OMLADINE

Nastavničke ocene gimnazijalaca nakon rata su izgubile na nekadašnjoj čvrstini i strogosti. Umesto beskompromisnih odbacivanja novih formi i društvenih medija, sumnjivih stripova, druženja u kafeima, moda i novotarija koje od reda kvare omladinu, postaje primetna nastavnička volja da koliko

¹⁹ Gordana Đilas, „Svetislav Banica u Biblioteci Matice srpske”, u: *Godišnjak Biblioteke Matice srpske 2013*, Novi Sad 2014, str. 110.

²⁰ „Dobro vođena i vešto uređivana provincijska štampa može najviše da doprinese stvaranju naprednijih društvenih, prosvetnih i privrednih shvatanja, jer je ona u bližem dodiru sa širim narodnim slojevima ... kroz nju bi se moglo naročito uspešno uticati na narod da se oslobodi štetnih predrasuda i da se upusti u razumniji, lepši i uredniji život“. Svetislav Banica, „Kulturna izgradnja provincije“, u: *Godišnjak Matice srpske*, Novi Sad 1932, str. 95.

god je moguće upoznaju i „proniknu u dušu” svojih učenika. Da bi mogli bolje da ih razumeju, pa samim tim i da lakše pronađu pedagoška sredstva da im se približe, pojedini nastavnici su samostalno pokretali ankete. Obraćajući se budućem piscu, a tadašnjem gimnazijalcu, Milanu Tokinu za pomoć u pronalaženju novih ispitanika u rodnom Vršcu, Svetislav Banica izričito napominje da metodički pristupi omladini ne mogu biti prepisani od drugih kultura koje su inače važile kao nenadmašni uzori u organizaciji nastave i ostalih školskih aktivnosti: „Ovom anketom želim da dođem do materijala ... o problemu naše srednjoškolske omladine. O tom problemu imaju Nemci i Francuzi – da druge narode ne pominjem – već veliku literaturu; potrebno je da ga i mi proučimo, kod nas je taj problem još važniji, jer je naše društvo tek u stvaranju, pa je potrebno znati, kako nam se omladina vaspitava ... Molim vas, udesite sa svojim drugovima da odgovore sastave *iskreno* i *iscrpno*, da se iz njih lepo vide: njihova duša i prilike društvene i školske u kojima žive”.²¹ Generacijske bliskosti nisu od pomoći, problemi s kojima se suočavaju srednjoškolci u Nemačkoj, Francuskoj ili Španiji nipošto ne moraju biti i problemi jugoslovenske omladine.

Na osnovu Baničine prepiske ne možemo se osvedočiti u rezultate nje-gove ankete. Ipak, u zaostavštini se mogu pronaći beleške čija razmatranja nagoveštavaju do kojih rezultata je došao. Naime, tekst pod naslovom *Roditelji, nastavnici, učenici* sadrži opis učeničkog karaktera koji je mogao biti sačinjen na osnovu rezultata pomenute ankete: „Deca su postala samostal-nija, samosvesnija, samovoljnija. U tom ima nečeg lepog i simpatičnog. Omla-dina misli danas samostalno, više zna uopće nego pre rata, ima više životnog iskustva, pa i šire poglede ... Najopasnije crte u psihi današnje omladine su ove: ona ne voli da sluša starije, neće da se drži nikakvih propisa, jer je sve to steže i sputava; a drugo, omladina ne voli istrajan intelektualni rad: on joj je dosadan”.²² Rasejanost i odsustvo koncentracije, uz mrzovoljni odnos prema sistematskom i strpljivom učenju, mogu se označiti kao tipični izazovi s ko-jima se suočavaju srednjoškolski nastavnici. Nesklon podleganju klasičnom nesporazumu među generacijama u kojem stariji pripisuju mlađima ansambl negativno konotiranih prideva, poput nesposobni, nezreli i nedostojni, Banica posmatra mlade pun poverenja i nade, izričito pozitivnim očima: „Naši mladi su krepki i radeni ... Od njih očekujemo naročito dokončavanje duhovnog

---

21 Pismo Milanu Tokinu od 10. juna 1926. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 43611, str. 7.

22 Svetislav Banica, „Roditelji, nastavnici, učenici”, Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. M 14.843

stapanja našeg”.²³ Stavimo li u zagrade izloženost političkoj propagandi, protiv koje mlade duše još uvek nemaju dovoljno sredstva za odbranu, omladinske vrline i marljivost u svakidašnjici bivaju izložene kontraproduktivnoj roditeljskoj zaštiti, kao i distanciranom, hladnom i nepristupačnom odnosu pojedinih nastavnika. Banica time skreće pažnju da se potencijalni remetilački faktori uspešnog nastavnog procesa zapravo kriju tamo gde učenici treba da dobiju najsnažniji oslonac i podršku: kod roditelja i nastavnika.

Prvi veoma često precenjuju kvalitete svoje dece i prema njima zauzimaju zaštitnički stav, što onda unapred neutrališe i anulira pedagoške nastavničke gestove. Učenik kojeg roditelji uvere da je daleko izvrsniji nego što govore nastavničke ocene i procene ostaće imun na bilo kakav savet ili na najdobronamerniju kritiku. S druge strane, presudne pedagoške greške nastavnika vezane su za odsustvo napora da se nastavno gradivo približi idejnom i interesnom horizontu učenika. Od učenika koji ne oseće kopču onoga što treba da nauče i vlastitog života teško možemo da očekujemo da će istinski usvojiti nastavne sadržaje, a još manje da će biti kadri da ih konkretizuju u praksi. Kada tome dodamo i razlike između filozofskog pojmovnog sveta i svakidašnje realnosti, shvatićemo da su učenici zapravo izloženi dvostrukoj konfuziji. S jedne strane stoji jaz između njihovog osetljivog, emocijama prepletenog sveta i apstraktnog gradiva, dok s druge čeka rasep između filozofskog idealizma i svakidašnjeg realizma. Ovaj potonji izvrsno je prikazala Zagorka Mičić: „Doba završavanja srednje škole ... je doba duhovne renesanse u razvijanju ličnosti, jer pre toga nije bilo tolike samostalnosti niti kritičnosti. Kada počne ozbiljno da razmišlja, mlad čovek vidi da između stvarnog događanja i onoga što mu se govori zjapi nesavladiva razdaljina. Jedno ga uče, a sasvim drugo se događa. On mora da se čudi i da razmišlja o svemu tome. Rezultat toga razmišljanja ne može biti pozitivan po nauku, još manje po nastavnike i po celo društvo”.²⁴

Rasep između naučenog i življenog kod učenika može da izazove samo relativizam i skepticizam, koji podrivaju svaki autoritet i oduzimaju veru u egzistencijalni, životni značaj kulturnih postignuća. Tamo gde filozofija, umetnost i kultura izgube svoja uporišta u živoj stvarnosti, bivaju svedeni na nepotrebni ukras. Budući da ono što se spram stvarnosti pokazuje kao nemoćno, kod učenika za tili čas biva protumačeno kao bezvredno i besmisle-

23 Svetislav Banica, „U sukobu triju generacija”, u: *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1928/317, str. 166.

24 Zagorka Mičić, „Filozofsko obrazovanje u srednjoj školi”, u: *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd 1934/7, str. 643-644.

no, presudni pedagoški zadatak za nastavnika filozofije predstavlja izgradnja vrednosne vertikale, čija su merila drugačija od svakidašnjih.

Polazeći od nesklada ideje kulture, nauke i umetnosti s jedne strane, te realnih životnih datosti, s druge, međuratni gimnazijski nastavnici su skicirali nastavničke izazove savremenosti i ostavili nam u amanet da nastavimo tamo gde su oni zastali. Granice njihovih učinaka upisane su u raskoraku između neodsanjanog sna o kulturnom preporodu Slovena, njihovoj novoj ulozi na kormilu evropske civilizacije i nezavidnog istorijskog bilansa sa kojim se suočava savremena Srbija. Kritički raspoloženi tumači prošlosti danas bi im verovatno prebacili naivnost i neutemeljeni optimizam, a poznavaoци savremenih prilika bi s čežnjom evocirali njihov bezgranični, iskreni prosvetni elan i entuzijazam. Ipak, kada i danas širom Evrope, ali i sveta, čujemo da se presudni uslovi za oporavak i razvoj neke zajednice kriju u obrazovanju i kulturi, ne možemo da ne osetimo veliki dug prema međuratnim gimnazijskim nastavnicima. Umetnost vaspitanja za buduće društvo, o kojoj su oni govorili s toliko osećaja i razumevanja, ostaje i danas presudni izazov za svakog nastavnika filozofije.

LITERATURA

Banica, S.,

- „O potrebi slovenske orijentacije”, u: *Izveštaj Državne muške gimnazije u Novom Sadu za školsku 1925-1926*, Novi Sad 1926.
- *Uznemirena Evropa*, Jugoslovenski dnevnik, Subotica 1933.
- Pismo supruzi Ljubici Banici od 26. oktobra 1920. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45369.
- Pismo Trivi Militararu od 03. novembra 1911. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 44064.
- „Za mogućnost kulturnog rada”, u: *Niške novine*, 37/1930.
- Pismo supruzi Ljubici Banici od 15. marta 1931. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45593.
- „Problem srednje škole”, u: *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1928/317.
- „Žorž Diamel o Rusima”, Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. M 337.
- Pismo supruzi Ljubici Banici od 15. oktobra 1920. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 45368.
- „Kulturna izgradnja provincije“, u: *Godišnjak Matice srpske*, Novi Sad 1932.
- Pismo Milanu Tokinu od 10. juna 1926. Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. 43611.
- „Roditelji, nastavnici, učenici”, Rukopisno odeljenje Matice srpske, inv. br. M 14.843.
- „U sukobu triju generacija”, u: *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1928/317.

-
- Đilas, G., „Svetislav Banica u Biblioteci Matice srpske”, u: *Godišnjak Biblioteke Matice srpske 2013*, Novi Sad 2014.
- Fuhrmann, M., *Der europäische Bildungskanon des bürgerlichen Zeitalters*, Insel, Frankfurt am/M./Leipzig 2000.
- Habermas, J., „Kulturelle Gleichbehandlung – und die Grenzen des postmodernen Liberalismus”, u: *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, Berlin 2003/51.
- Ikonić, D., „U prilog reforme srednjoškolske nastave“, *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd 1921/1-2.
- Mićić, Z., „Filozofsko obrazovanje u srednjoj školi”, u: *Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva*, Beograd 1934/7.
- Niče, F., *O budućnosti naših obrazovnih ustanova*, IKZS, Sremski Karlovci/Novi Sad 1997, prev. D. Janić.
- Petrović, M., „Profesorski kongres u Novom Sadu“, u: *Politika*, Beograd 27. 09. 1926.

DRAGAN PROLE

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

RECONCILIATION OF SCIENCE AND LIFE

*PHILOSOPHICAL PROPEDEUTICS AND INTERBELLUM**EDUCATIONAL PROGRAM**BANICA'S UNPUBLISHED MANUSCRIPTS*

Summary: The paper investigates the writings of Svetislav Banica, and based on them, reflects the scholarly projects which were devoted to the promotion of educational policies in the Kingdom of Yugoslavia. With insight into their complexity, we see that the Interbellum work on the enhancement of the pedagogical and educational status of schooling of philosophical propedeutics in grammar school terms had a far greater reach and interest when compared to the first decades of the 21st century. On one hand, it related to the need to investigate the moral and psychological specificities of the youth, while on the other dealt with the systematic strengthening of the institutionalized infrastructure of the entirety of the cultural development. Unlike the modern faintheartedness, the Interbellum professors of philosophy perceived the schooling as one of the motors of future development, which will ensure a far more significant place for the Slavic peoples on the cultural map of Europe. With that in mind, the author concludes that the art of education for a future society, of which they spoke so emotionally and fondly, remains today the crucial challenge for every philosophy teacher.

Keywords: Educational Policy, Culture, Svetislav Banica, Manuscripts

Primljeno: 29.8.2015.

Prihvaćeno: 02.11.2015.